

SZÖVEG –
ACZÉL PETRA nyelvész, kommunikációkutató

Hát, öregem!...

Sztereotípiák az idősekről

„Előzd le, kalapos!” – mondta az autóvezetés-oktatóm nem sokkal a forgalmi vizsgám előtt, biztatva, hogy előzjek meg egy amúgy szabályosan haladó gépkocsit és a benne ülő, fejfedőt viselő urat. Tudtam, milyen a sztereotípia (szőke vagyok), de hogy kalapos?... ezt nem értettem. „Miért, mi baj a kalaposokkal?” – kérdeztem. Ő végigmért, majd csak ennyit válaszolt: „Hja, a kezdők! Majd megtanulod, most ne dumáljunk, előzz!”

◆ A sztereotípia a megismerés egy módja, amikor valamit, valakit kevés – és sokszor leegyszerűsített – jellemzővel azonosítunk. A déli emberek jókedélyűek, mondjuk ki könnyedén, úgy, hogy milliókról beszélünk egyetlen jelzővel. A kevés bizonyíték inkább segít, mint árt a sztereotípiáknak, amelyek akár pozitívak, akár negatívak, inkább lezárják, mint ösztönzik a kíváncsiságot. Ezzel sokat spórolnak a gondolkodásnak: nem kell minden egyes részletet, minden egyedi vonást figyelembe venni, hiszen könnyen alkalmazható döntési mintákat kínálnak, amelyek igen kényelmesek, és szokássá válnak a mindennapi életben.

A 2017 tavaszán elkezdett, a Budapesti Corvinus Egyetemen alakult kutatócsoport (Kovács Gábor, Bokor Tamás, Aczél Petra és kutatóasszisztensek) által végzett kutatás az idősekkel kapcsolatos sztereotípiákra volt kíváncsi. És arra, hogy a hírekben megjelennek-e időskorúak, ha pedig igen, akkor ezek a megjelenések mennyire sztereotipikusak. A központi fogalom tehát az előítélet volt: az emberben és a médiában megjelenő.

A vizsgálat egyik pillére a fiatal felnőttek idősekkel kapcsolatos sztereotípiáit tárta fel. Azt feltételezve, hogy ezek a megismerési keretek összhangban lesznek majd a nemzetközi kutatások megfigyeléseivel, várható volt, hogy előkerülnek a szokványos negatív felvetések: a betegség, lassúság vagy feledékenység. Az ageism vagy age-izmus elnevezés éppen az ilyen jellegű, sztereotípiává váló negatív jelzők kapcsán mutatott rá az időskorral kapcsolatos hozzáállásunk bajjára.

Arra, hogy a fogyasztói, illetve médiakultúra az öregedést, öregséget mint valami különösen szomorú és magányos időszakot mutatja. Egy olyan korban, amikor a jóléti társadalmakban az egyén egyre tovább él, egyre kevésbé szeretjük az életünk második felét. Ugyanakkor pozitív jellemzőket is azonosítottak az előítéletek között: a kedvességet, áldozatkészséget – még akkor is, ha ezek sok esetben az inkompetenciával, a hozzá nem értéssel együtt kerültek elő.

Tudjuk, hogy a sztereotípia veszélyessé válhat, akár úgy is, hogy önmagát beteljesíti. Kínában, ahol a legpozitívabb az idősekkel kapcsolatos társadalmi-kulturális megítélés, sokkal kevésbé mutatkozik a generációk között különbség az emlékezeti teljesítmény terén, míg az Egyesült Államokban az öregebbek sokkal inkább számolnak be emlékezetromlásról, akkor is, ha ennek semmilyen biológiai jele nincs. Elhiszik, hogy romlik a memóriájuk – a sztereotípiáknak köszönhetően, amelyeket sokszor hallhatnak, maguk is vallanak, és amelyekkel végül azonosulnak.

A Corvinuson elvégzett, magyar egyetemi hallgatók idősekkel kapcsolatos előítéleteit felmérő kérdőív eredményeihez 20 olyan általános témakört használtunk, amelyekre a sztereotípiatartalmak vonatkozhatnak. Így az idős nők és férfiak megjelenése, beszédmódja és -témái; érdeklődésük, képességeik, vagy azok hiánya, tevékenységük, kedélyük, örömeik és céljaik, hogy ezúttal csak néhányat említsek. A válaszokban megjelenő

tartalmakat kódoltuk és a 10 százalékos küszöbérték felett tekintettük sztereotipikusnak.

Az eredményekből az derül ki, hogy a sok, világszerte mért előítélet mellett megjelennek újabb elemek is (pozitívak és negatívak egyaránt). Az idősekre leginkább jellemző témának például a politikát, s közvetlenül utána a nosztalgiázást, majd a családot tartják a huszonéves egyetemisták. És nem az egészséget – bár az is megjelenik ötödikként a sorban. A beszédmódot leginkább lassúnak, kissé régiesnek, de választékosnak gondolják. Megrázóan egyértelmű az, amit az idősek céljairól feltételeznek: a családdal lenni (családdal való együttlét, unoka, segíteni a családnak – ez áll a három első helyen). Közben az öregek élethelyzetét leginkább úgy ítélik meg, hogy kiszolgáltatottság, egyedüllét, segítségre szorulás jellemzi. E két téma sztereotípiáinak összevetése szomorú tendenciákra figyelmeztethetnek minket. Az idősek legnagyobb félelmének a magányt jelölik meg, és a fiatalok úgy vélik, az öregek leginkább a magányról, a halálról és a régi időről gondolkodnak. Fontos észrevenni, hogy amikor az idősek helyét jelölik meg a világban, akkor leginkább az otthon, a rendelő vagy a tömegközlekedés jelenik meg, a közélet vagy

a média nem. A legfontosabb képességeikre vonatkozó sztereotípiák is összeesengenek ezzel: az idősek főzni, varrni és sütni tudnak leginkább, bár itt, 10 százalék alatt ugyan, de megjelent a bölcsesség és a türelem is. A legkevésbé pedig a technológiához értenek. Televízió nézés – ezt tekintik a legfontosabb időskori tevékenységnek. Úgy látják, az öregek nincsenek jó véleménnyel róluk, vagyis, az idősek fiatalokról alkotott képe – a fiatalok szerint – negatív.

Sok-sok belátást és kilátást ígér egy ilyen vizsgálat, amelynek csak néhány eredményét villantottam fel ezúttal. Azt mindenképp nyújtja, hogy a kutatás második pillérét jelentő, médiára vonatkozó elemzésben felhasználjuk a megtalált sztereotípiákat és megnézzük, milyen a hazai hírműsorokban megrajzolt 'időskép' négy hazai televíziócsatorna hírműsorai alapján.

A kutatás eredményéről először november 6-án, a Budapesti Corvinus Egyetem Korral Jár? című tudományos rendezvényén hallhattak az érdeklődők. A tudományos publikációk mellett pedig – amelyek megjelenése jövőre várható magyar és angol nyelven – a Média a Családért Alapítvány 2018. január 18-i díjátadóján, egy rövid, de annál velősebb előadásban már a második pillér eredményeiről is beszámolhatunk.

Ígérjük, nem leszünk kalapban... ♦